

Olti Ágoston

A román kommunisták és Erdély kérdése 1944–1946 között

„Mindegyikünkben van egy csepp sovinizmus”¹
Gh. Gheorghiu-Dej, 1946.

Az 1944–1946 közötti időszakban a Román Kommunista Párt (RKP) és vezetői fokozatosan elhatárolódtak a két világháború között kifejtett pártállásponttól, és a román nemzeti érdekek képviselésének irányában mozdultak el. Ez a folyamat a legélesebben akkor körvonalazódik számunkra, amikor az 1945–1946 közötti román kommunista állásfoglalásokat összehasonlítjuk a két világháború közötti, „az elszakadást is magában foglaló önrendelkezési elvvel”, vagy a párt egyik vezető teoretikusa Valter Roman² által 1944-ben kidolgozott független Erdély koncepcióval. Ebben a tanulmányban a kommunista párt 1944. augusztus 23.-i kiugrás és az 1946-os párizsi békekonferencia közötti álláspontjának a fejlődését és a folyamat következményeit mutatom be.

A kérdésnek sem magyar, sem román viszonylatban nincs szakirodalma. A magyar történeti kutatások fókuszába eddig a kérdés kisebbségpolitikai oldala került. E korszak történészek számára kétségtelenül legérdekesebb időszaka az átmenet, azaz a szovjet katonai közigazgatás története. Ennek tudható be, hogy mind román, mind magyar oldalról megjelent e periódus egy-egy értelmezési kísérlete. Magyar oldalról Molnár Gusztávnak a korszakot, mint példaértékű kezdeményezést bemutató tanul-

1 Constantiniu, Florin - Ciuceanu, Radu - Lungu, Corneliu Mihai - Lungu, Cătălin Sever: *Stenogramele ședințelor conducerii P.C.R. 23 septembrie 1944 - 26 martie 1945*. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului-Arhivele Naționale ale României, București, 2003, 166.

2 Tofik Iszlamov: Levél Petre Romanhoz. *Provincia*. <http://www.provincia.ro/mindex.html>. [Letöltve: 2007. február.]

mányát követően³ Vincze Gábor és Nagy Mihály Zoltán tett kísérletet ennek bemutatására,⁴ úgy, hogy lehetőségük volt levéltári kutatásokat is végezni. Román oldalról Marcela Sălăgean⁵ és Antonio Faur⁶ próbált rávilágítani az 1944 ősze és 1945 tavasza között történetekre. A magyar és román történészeknek e kérdéshez való viszonya a jelzett kötetekben legtöbbször ellentétes irányú, azonban mindkettőre jellemző a Kolozsvár központú megközelítés – annak ellenére, hogy mind a Nagy–Vincze, mind a Marcela Sălăgean által jegyzett kötet nemzetközi összefüggésbe helyezi a kérdést. A továbbiakban a kommunista párt bukaresti centrumának szempontjából vizsgálom az eseményeket, és ezáltal igyekszem más megközelítést nyújtani.

A romániai kommunista párt az 1944. augusztus 23-i kiugrás után korántsem volt egységes. A párt fontos centruma, Észak-Erdély a második bécsi döntés után Magyarországhoz került, az itteni párttagok immár a budapesti központtal tartották a kapcsolatot, ezzel is gyengítve az RKP-t. A Román Kommunista Párt elitje sem volt egységes, egy hármás pólusú rendszer alakult ki a pártvezetésen belül, amelynek létrejöttében a háború megélésének módja mellett (a Szovjetunióban, bujkálva az illegalitás körülményei között, vagy börtönben és lágerekben) a szovjet kommunista párt nemzetközi szekciójának egyes befolyásos személyiségeihez való viszony (sok esetben barátság) is szerepet játszott.⁷

A körülmények szerencsés összejátszása és a történelmi pártok vezetőinek meglátása, hogy a kommunistáknak az ország határain levő szovjet haderő irányítóival való egyezkedésben esetleg a vallott ideológia alapján helyzeti előnyük lehet, amelyet ki kell használni a nemzet érdekében, hoz-

3 Molnár Gusztáv: Örendelkezési törekvések az „észak-erdélyi köztársaság” idején. In *Autonómia és integráció*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1993, 92–139.

4 Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944 szeptember – 1945 március)*. EME-Pro Print, Kolozsvár–Csíkszereda, 2004.

5 Sălăgean, Marcela: Northern Transylvania – October 1944 – March 1945. The Soviet Administration and Its Problem. *Transylvanian Review*. Winter 1995. 60–67.; Sălăgean, Marcela: *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei (noiembrie 1944 – martie 1945)*. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002.

6 Faur, Antonio: Măsuri legislative și economico-legislative de aplicare a convenției de armistițiu (septembrie 1944 – mai 1945). Documente. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995.

7 Tismăneanu, Vladimir: *Stalinism pentru eternitate. O istorie a comunismului românesc*. Polirom, Iași, 2005, 107. Angol nyelven: *Stalinism for all seasons: A political history of romanian communism*. University of California Press, 2003.

zárult ahhoz, hogy az 1944. augusztus 23-i román kiugrásban szerepet kapjanak a kommunisták. A kiugrás sikere után a Sănătescu-kormányban (1944. augusztus 23 – november 2.) Lucrețiu Pătrășcanu személyében miniszteri tisztséghez jutottak. Így vett részt Pătrășcanu, mint a román fegyverszüneti megállapodást megkötő bizottság vezetője, a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokon. A Ceaușescu-korszakban konstruált kép szerint⁸ itt már a szovjet érdekekkel szemben a román nemzeti érdek képviselőjeként lépett fel, azonban a valóságban ő is elfogadta a moszkvai centrumnak alárendelt kommunista szerepét, és kifejtette, hogy azért vállalta el a delegáció vezetését, hogy megadja az esélyt a román népnek a náci Németország elleni harcba való bekapcsolódásra.⁹ A későbbi, a többi román kommunista vezetővel való rivalizálása során is megerősítette ezt az álláspontját, a kommunizmus iránti feltétlen hűségét. Pătrășcanu ebben a hatalmi harcban nem akart egyebet, mint a román kommunisták vezetője lenni. A különbség közte és Gh. Gheorghiu-Dej között csupán a felhasznált eszközökben és nem a célban volt.¹⁰

A kommunisták lettek a leglelkesebb hívei Észak-Erdély felszabadításának és a náci Németország elleni háború végső győzelemig – a Vörös Hadsereg oldalán – való folytatásának. „Mindent a frontért, mindent a győzelemért” – volt a párt leggyakrabban használt szlogenje.¹¹ A kommunista párt külpolitikai mozgásterére azonban az augusztus 23-i kiugrás után minimális volt, az országot elfoglalta a Vörös Hadsereg, a fegyverszüneti egyezmény jóvátételi előírásai óriási erőfeszítésre készítették az országot. Az 1944. augusztus–november közötti időszakban a pártot elsősorban a belső hatalmi viszonyok letisztázása és tagságának bővítése foglalkoztatta. 1944 augusztusában a kommunista pártnak, a börtönben lévőköt is beleszámítva, kevesebb mint 1000 tagja volt Romániában.¹² Ez a létszám októberre 5–6000-re és 1945 februárjában mintegy 15 000-re nőtt. Ez a tagság megfelelő tömeg-

8 1968 után hivatalosan terjesztették azt a tézist, hogy Pătrășcanu „nemzeti kommunizmust” szeretett volna és a szovjet befolyás csökkentését. Betea, Lavinia: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*. Curtea Veche, București, 2006, 222.

9 Ciuceanu, Radu: *Misiunile lui A. I. Vâșinski în România. Din istoria relațiilor româno-sovietice 1944–1946. (Documente secrete)*. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1997, 63.

10 Cioroianu, Adrian: *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*. Polirom, Iași, 2002, 324.

11 Tismăneanu: i. m. 109.

12 Ebben a statisztikában nem szerepelnek a külföldön (Szovjetunió, Franciaország stb.) tartózkodó román kommunisták.

támogatottságot biztosított a kommunista pártnak, hogy elkezdje offenzíváját a hatalom megszerzéséért.

Mindezek ellenére Erdély és a nemzetiségi kérdés foglalkoztatta a pártot. A párt központi aktívájának 1944. szeptember 23–24-i bukaresti ülésén,¹³ ahol a Romániai Kommunista Párt által kidolgozott Országos Demokrata Arcvonal (ODA)¹⁴ programtervezetét dolgozták fel, a magyar származású kommunisták közül többen megtárgyalandó problémaként vették fel az erdélyi kérdést és a magyar kisebbség helyzetének rendezését. A vitában résztvevő magyar kommunisták nem nemzeti alapon, hanem a kommunista pártnak a hatalom megszerzése és az ország demokratizálása, azaz társadalmi berendezkedésének megváltoztatása szempontjából és az általános emberi jogok alapján sérelmezték, hogy a kérdés kimaradt az ODA programtervezetéből. Szenkovics Sándor (Alexandru Sencovici), a két világháború közötti román kisebbségpolitika tapasztalatai alapján rámutatott arra, hogy részletezni kell a nemzeti szabadság fogalmát, a nemzeti méltóság, nyelv, vallás, oktatás jogát, hiszen – bár mindez része a nemzeti szabadságjogoknak – soha nem voltak betartva Romániában.¹⁵ Ana Pauker, a kommunista párt talán legnagyobb befolyással rendelkező, Moszkvából hazatért vezetője, nem szentelt túl nagy teret a nemzetiségi kérdés tárgyalásának, melyet „ez a rendszertől függ”¹⁶ kijelentéssel próbált lezárni. Ezzel fejezte ki azt, hogy a nemzetiségi kérdés a kommunista párt hatalomra kerülésével és a szocializmus kiépítésével automatikusan megoldódik.

Vincze János (Ioan Vințe) a kérdés két aspektusát emelte ki: egyrészt annak a veszélyét, hogy Iuliu Maniu a román közvélemény előtt kisajátítja az erdélyi kérdés megoldását, másrészt a magyar lakosság lemészárlásának veszélyét: *„a felszabadító seregek haladnak előre Erdélyben. Ezzel kapcsolatosan újabb problémák merülnek fel. Itt van Maniu, aki önkéntes egységeket szervez mindenféle vassgárdistákból és más huligán elemekből. Nem elfogadható, hogy Erdély felszabadítása manőverezési eszközzé váljon az ő kezükben. Azt láthatjuk, hogy a bukaresti rádió üvölt és mészárlásokat készít elő a felszabadított Erdélyben (...) Rá kell mutatnunk arra, mit értünk mi Erdély felszabadításán, ahogy a Párt más kiáltványai tárgyalják a kérdést, és hogyan akarjuk a mészárlásokat elkerülni. És a probléma eme jogos felvetése által gátoljuk meg a fasiszta vadállatoknak az Erdélyért való harcban való mozgósítását.”*¹⁷

13 Constantiniu-Ciuceanu-Lungu-Lungu: i. m. 19–79.

14 Frontul Național Democrat.

15 Constantiniu-Ciuceanu-Lungu-Lungu: i. m. 32.

16 Uo.

17 Uo. 47.

A felszólalás sajnos nem csak egy magyar kommunista rémálma volt, ez részben be is következett a Maniu-gárdák és a csendőrség bosszúhadjárata során.¹⁸ Ezek az atrocitások nagyban hozzájárultak az erdélyi magyar tömegek balratolódásához. A romániai magyarok a szovjet hadseregben életük egyetlen potenciális védelmezőjét látták, és ez a szovjetek iránti szimpátia előkészítette a terepet a baloldali szervezetek támogatottságának a meg növekedéséhez.

Vincze János felszólalása jól jelzi a párt illegalista tagjai között azt a tanácstalanságot, amely a területi, illetve a nemzetiségi kérdésben az RKP berkeiben megnyilvánult. Egyfelől az RKP határozottan állást foglalt Erdély felszabadítása mellett, hiszen ez legitimizálta a Németország elleni harcot a hazai közvélemény előtt, másrészt a párttagok emlékezetében élénken éltek a két világháború között a nemzetiségi kérdésben kiadott jelszavak, melyek közül a legendásabbak is a nemzetiségek teljes egyenlőségét tűzték ki célul.

Miután több megyéből a helyi szovjet parancsnokok előzőleg már kitiltották a bevonult román közigazgatást, november 12-én Vinogradov és Vasziljev vezérkari főnökök átiratban közölték Sănătescuval, hogy „a Vörös Hadsereg által felszabadított Erdélyben tilos a román közigazgatás bevezetése”, és az államapparátust vissza kell vonni a „belvederei” határ mögé.¹⁹ A kiutasítás indokaként a különböző félkatonai alakulatok kegyetlenkedései szolgáltak, hiszen a szovjet döntést befolyásolták a közvetlen katonai szempontok: a frontvonal mögött veszélyes mindennemű terrorcselekmény és fosztogatás által kiváltott nyugtalanság. Ehhez járult hozzá, hogy az erdélyi magyarságnak jobb volt a kapcsolata a szovjet hadsereggel, mint az erdélyi románoknak.²⁰ A kiutasítás valódi célja azonban a szovjet külpolitika mozgásterének bővítése volt a két állam – Románia és Magyarország – bizonytalanságban tartása által. A második világháború után a szovjet hatalmi politika érvényesítésének céljából a Közel-Keleten is hasonló technikákat alkalmaztak (például az iráni Gilyan, Mazandaran, Gorgan, Khorosan tartomány).²¹

A fenti megállapítást támasztja alá Florin Constantiniu feltételezése, amely összefüggést vél felfedezni a román közigazgatás Észak-Erdélyből való kiutasítása és Budapest ostromának megkezdése között. Feltételezése

18 Az elkövetett atrocitásokra részletesen lásd Gál Mária - Gajdos Balogh Attila - Imreh Ferenc: *Fehér Könyv az 1944 őszi magyarellenés atrocitásokról*. Az RMDSZ kiadása, Kolozsvár, 1995.

19 Nagy-Vincze: i. m. 52.

20 Yehuda Lahav: A szovjet Erdély-politika 1944–1946. *Múltunk*, 1989/3–4., 145.

21 Jamil Hasanli: New evidence on the Iran Crisis 1945–1946. From the Baku Archives. *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13 Fall/Winter 2001, 309–315.

szerint a kiutasítás és Észak-Erdély Magyarországhoz való csatolása reményének fenntartása által a magyar polgári pártok képviselőinek ideiglenes magyar kormányba való belépését kívánták elősegíteni. Ugyanakkor a moszkvai vezetés növelte zsarolási potenciálját a román kormánnyal szemben, amelynek felhívta a figyelmét arra, hogy „a román közigazgatás Észak-Erdélybe való bevezetése megbonthatatlan kapcsolatban van a fegyverszüneti egyezmény betartásával, főleg annak 11. pontjával”,²² azaz a háborús jóvátétel kérdésével.

A román kormánnyal való tárgyalásokon Visinszkij szovjet külügyi népbiztoshelyettes nem hagyott kétséget román tárgyalópartnereiben afelől, hogy a fegyverszüneti egyezményben foglaltak semmilyen garanciát nem jelentenek Észak-Erdély hovatartozását illetően, és annak értelmezése a szovjet féltől függ. Világossá tette, hogy „Erdély visszaadásának módja, időpontja és kitételei külön-külön kerülnek megállapításra, és a főhatalom átadása a román közigazgatásnak szervezeten, és nem egyoldalúan és önkényesen kell történnjen”.²³ Ezek a kijelentések mélységesen megrázták a román politikai elitet, hiszen mindvégig bizonyosak voltak a vitatott terület hovatartozásában. A történelmi pártok vezetői (Parasztpárt, Liberális Párt) és a király – Visinszkij bejelentéséig – V. M. Molotov külügyminiszter 1944. április 2-i nyilatkozatát tartották a szovjet hivatalos álláspontnak, aki kijelentette, hogy „a szovjet kormánynak nem célja Románia területe valamely részének megszerzése vagy Románia társadalmi rendszerének megváltoztatása”.²⁴ Raoul Bossy román diplomata naplójában²⁵ beszámol arról, hogy az augusztus 23-i átállás előtt a király – mielőtt a kommunistákkal tárgyalásokba bocsátkozott volna a kiugrásról – három kérdésre kért választ Moszkvától: mi lesz a monarchiával és a királlyal?; Észak-Erdély visszakerül-e Romániához?, illetve a Szovjetunióknak fizetendő jóvátétel kérdését vetette fel. Constantin Argetoianu szerint e három kérdésre a válasz a román elvárásoknak megfelelő volt. A válaszlevél hitelességét több román történész is megkérdőjelezi, ám ettől függetlenül bizonyosnak tekinthetjük, hogy a román elit erre alapozta reményeit Észak-Erdély hovatartozásának kérdésében.

22 Constantiniu, Florin: *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945-1947)*. Editura Enciclopedică, București, 2001, 73.

23 Ciuceanu: i. m. 89.

24 Calafateanu, Ion - Popișteanu, Cristian: *Politica externă a României*. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, 224. - idézi: Constantiniu-Ciuceanu-Lungu-Lungu: i. m. 9.

25 Bossy, Raoul: *Jurnal*. Editura Enciclopedică, București, 2001, 258.

Tanácsstalanul: 1944. november–december

Az észak-erdélyi kiutasítás meglepetésként érte az addig Erdély visszafoglalására buzdító kommunista pártot. A november–decemberi időszakban tanácsstalanok voltak a kialakult helyzettel kapcsolatban. Úgy a bukaresti centrum, mint a kolozsvári, csak követte az eseményeket, nem volt aktív alakítója. A kolozsvári centrum baloldali politikusai legtöbbször azt hitték, hogy az események menetét befolyásolhatják, azonban erre csak egyes másodrangú kérdésekben volt lehetőség, a terület jövőjét illetően érdemi beleszólásra nem volt esélyük. De ha lett volna, akkor sem voltak világos direktíváik a kérdést illetően. Erre világít rá Nicolae Goldberger²⁶ Kolozs tartományi titkár 1944 decemberében a bukaresti központnak készített jelentése is,²⁷ amely szerint a párt észak-erdélyi szervezetei számára az irányvonalat Vasile Luca cikke jelenti, melyet az alábbi két pontban foglalt össze:

1. Észak-Erdély jelenleg sem Magyarországhoz, sem pedig Romániához nem tartozik, noha a Szovjetunió és szövetségesei, valamint Románia közötti fegyverszünet kikötései nem ismerik el a bécsi diktátumot, és Erdély vagy teljes egészét, vagy nagy részét Romániának ígérik. Az a tény, hogy a Demokratikus Blokk kormánya nem tartotta be a fegyverszünet feltételeit, és még a fegyverszünet legegyszerűbb követelményeinek sem tett eleget, Észak-Erdély jelenlegi helyzetéhez vezetett.

2. A bukaresti kormány által kihelyezett közigazgatás ahelyett, hogy valóban demokratikus lett volna, és betartotta volna az Észak-Erdélyben élő nemzetiségek jogait, mint ismeretes, működését tekintve gyarmatosító, reakciós és fasiszta közigazgatás volt, amelyet a felszabadító szovjet hadsereg nem tűrhetett el.

Román szempontból a legsúlyosabb kijelentés az volt, hogy Észak-Erdély nem tartozik sem Magyarországhoz, sem Romániához. Ezért a kialakult helyzetért Luca a román kormányt okolta, amely nem teljesítette a fegyverszüneti egyezményben vállaltakat, és a bevonulás után nem tudta fenntartani a rendet. A szovjetek a kiutasítást a románok által elkövetett atrocitásokkal indokolták, azonban ezzel csupán nyomást akartak gyakorolni a bukaresti kor-

26 Nicolae (Miklós) Goldberger (1904–1970): a világháború ideje alatt az RKP KB instruktora Észak-Erdélyben, propaganda felelős az RMP KB Propaganda és Mozgósító (Agitație și Propagandă) Osztály keretében (1948–1952), a Hadsereg Politikai Osztályának a vezetője (1948–1950), a Társadalomtudományi Intézet rektora (1956), majd az RKP KB Történeti Intézet igazgatóhelyettese.

27 Tofik Iszlamov: *Transilvanszkij vaprosz. Vengero-rumünszkij territorialnij szpor i SZSZSZR 1940–1946. Dokumentü.* Moszkva, 2000, 270–286. – újraközli: Constantiniu: i. m.; Nagy–Vincze i. m.

mányra abból a célból, hogy a belpolitikai erőviszonyok a kommunisták számára előnyösen változzanak meg. Romániában a baloldali pártok vezette Országos Demokrata Arcvonal (ODA) ellenzékben volt, míg Észak-Erdélyben (Szilágy és Máramaros megye kivételével) szovjet ellenőrzés alatt, a terület baloldali vezetése (ODA) alá került. A legtöbb funkciót vállalt politikus őszintén támogatta az autonómista törekvéseket, azonban a baloldali politikusok egy része csak addig támogatta az autonómiát – miként az a későbbiekben kiderült –, amíg a román kormány nem került baloldali befolyás alá.

A párt bukaresti centrumának legfontosabb célkitűzése Észak-Erdélyben a közigazgatás „demokratizálása”, azaz a baloldali elemek általi ellenőrzés alá vonása volt. Ebben segítségükre volt a területen levő szovjet katonai adminisztráció, illetve az, hogy a kommunistákat nem akadályozták meg akkor, hogy megszerezzék a közigazgatási egységek irányítását. A egyes lakosságú területeken konfliktusok forrását képezte az, hogy nem tudták, a román, avagy a magyar törvények vannak-e érvényben, melyik alapján kell eljárni. Ezeket a problémákat helyi alkukkal oldották meg, hiszen a megyék között minimális volt a kapcsolat az 1944. november – 1945. január közötti periódusban. Minden megye egy-egy kis köztársasághoz hasonlóan működött és próbálkozott megszervezni az illető térséget.

A baloldali szervezetekre hárult a közigazgatás megszervezése a legtöbb olyan megyében, ahol nem volt erős román szervezet. Azonban erre a párt nagyon gyenge volt, hiszen 1943-ban a körülbelül 1200 észak-erdélyi párttag nagy részét letartóztatták. A párt nem tudott még megszabadulni az illegálitás alatt használt konspiratív módszerektől, ezért mindenkivel szemben, aki lebukott, fenntartásokkal közeledtek. A Párt Központi Bizottsága a káderek átvizsgálása után Észak-Erdélyben csak Alexandru Iacobot (Jakab Sándor) igazolta mint párttagot. Az újjászervezés után, 1944 decemberében a pártnak Kolozsváron 70 tagja volt, valódi tömegbázissal a szakszervezetek rendelkeztek, amelyeknek csak Kolozsváron 15-16 000 tagjuk volt.²⁸

Az észak-erdélyi kommunisták, bár kapcsolatban voltak a magyarországi elvtársaikkal, mindvégig a bukaresti centrum utasításait követték – ez határozta meg a pártvezetést és a követendő irányvonalat is. Az erdélyi kommunisták képviselői – Ion Vințe (Vince János), Alexandru Iacob (Jakab Sándor), Leontin Sălăjan (Szilágyi) – részt vettek a *Romániai Kommunista Párt (a Deletant tanulmány szerint az Román Munkáspártot 1965-ben nevezték át Román Kommunista Pártnak)* 1944 decemberi és 1945 januári ülésein, és az alá- és fölérendeltségi viszonyt elfogadva számoltak be a történeteikről, és fogadták el a központ utasításait.

28 Constantiniu-Ciuceanu-Lungu-Lungu: i. m. 153-157.

Az ODA-kormány, mint az észak-erdélyi kérdés rendezésének záloga

1945 elején a román pártvezetők Moszkvába utaztak, hogy a kiugrás után eltelt időszakról számot adjanak, és újabb irányelveket kapjanak Sztálintól. A látogatás nemcsak az erdélyi kérdés és más sürgős belpolitikai probléma miatt volt fontos, hanem a párt belső működése szempontjából is. A román pártvezetők Sztálintól várták a román kommunista párt vezetését érintő kérdés megoldását, a frakcióharc lezárását.

A román pártküldöttséget (Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker és Gheorghie Apostol) 1945 első napjaiban fogadta Sztálin.²⁹ A megbeszélés jegyzőkönyve nem látott napvilágot, de a megbeszélés fontosságát mutatja, hogy szinte minden résztvevő megemlékezett róla, vagy elmesélte valakinek a történeteket.³⁰ A megbeszélésen jelölte ki Sztálin Gh. Gheorghiu-Dejt a párt főtitkárának, aki ezzel megnyerte a versenyt a *nő, zsidó és értelmiségi* Ana Paukerral szemben.³¹ Sztálin döntését formailag csak a kommunista párt 1945. október 16–21. közötti kongresszusán szentesítették.

A Sztálinnal való találkozás után Dimitrovnak beszámoltak a találkozás eredményeiről, valamint a Sztálin által adott tanácsokról. A mi témánk szempontjából három tanács érdekes:

1. *A meghatározott cél egy nemzeti demokratikus frontra épülő³² kormány kialakítása.*

2. *Ki kellene dolgozniuk egy tézist, amely kimondja, hogy egy ilyen kormány létrejötte hozzájárulna Észak-Erdély Romániához való csatolásához.*

3. *Ha egy ilyen kormány létrejönne, a Szovjetunió kész lenne egy – a Csehszlovákiával létrejött egyezményhez hasonló – kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírására.*

Sztálin ezen „tanácsai” megadták a jelt a *Romániai* Kommunista Pártnak a hatalom megszerzésére irányuló offenzíva megkezdésére. A szovjet vezető a román kommunisták előtt egyértelművé tette, hogy ebben a harcban fel- és kihasználhatják Észak-Erdély kérdésének rendezetlenségét, mert,

29 Constantiniu: i. m. 76.

30 Így a megbeszéléseket bemutatta a résztvevő Gheorghie Apostol: *Eu și Gheorghiu-Dej*. Saját kiadás, București, 1998, 69–70.; valamint Dej elbeszélése alapján Silviu Brucan: *Generația irosită, Memorii*. Editurile Univers și Calistrat Hogaș, București, 1992, 58–59. Brucan egyes állításait megcáfolja: Mezincescu, Eduard: *Memoria memorialistului. Comentarii pe urmele „Generației irosite”*. *România liberă*. 1993. február. 18–24.

31 Cioroianu: i. m. 313.

32 Románia esetében a megnevezése Országos Demokrata Arcvonal (Frontul Național Democrat).

amennyiben egy baloldali kormány kerül hatalomra Bukarestben, Románia megkapja Észak-Erdélyt. Kelet- és Közép-Európában szinte minden államnak vitatott határai voltak, Észak-Erdély felhasználása az RKP hatalomra juttatásában nem egyedi eset.³³ A szovjet vezetés a határ és kisebbségi kérdést az egész térségben felhasználta a kommunista pártok hatalomra segítése érdekében.

Sztálin azzal, hogy baloldali kormányt szeretne Romániában látni, lényegében rövid időn belül érvényesíteni szeretne volna a Churchill és közte megkötött százalékos egyezményt, amely 90%-os befolyást biztosított számára Romániában.³⁴ A román és görög kérdést már 1944 áprilisa óta összekapcsolták Moszkvában és Londonban. A Foreign Office-ban olyan javaslatot fogalmaztak meg az oroszoknak, hogy Romániában a Szovjetunió, Görögországban pedig Nagy-Britannia jusson vezető szerephez. Churchill megpróbálta megszerezni ehhez Roosevelttől támogatását is.³⁵

Az által, hogy Sztálin asszisztált a görögországi angol stabilizációhoz, úgy gondolta, hogy az angolok a gyakorlatban már érvényesítették a „százalékegyezményben” foglaltakat, így ő is jogosan érvényesítheti a százalékait Romániában.³⁶ Ennek az érdekvérvényesítésnek az eszköze a *Romániai Kommunista Párt* volt, amely bár látványosan megnövelte taglétszámát, még mindig nem rendelkezett kellő tömegtámogatottsággal ahhoz, hogy miután a szovjetek segítségével megszerezte a hatalmat, képes legyen meg is

33 Țărău, Virgiliu: Problema Transilvaniei în ecuația comunizării României. In *Sovietizarea Nord-Vestului României 1944-1950*. Szerk. Viorel Ciubota. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, 87-93.

34 Bővebben lásd. Bán D. András: Európa megmentése vagy Kelet-Európa „elárulása”? Az 1944 októberi „százalékegyezmény”. In *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában. Technikák és hagyományok*. Szerk. Bárdi Nándor. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000, 23-37.

35 Levelet írt neki május 31-én: „az utóbbi időben nyugtalanító jelei mutatkoznak annak, hogy Oroszország és köztünk politikai nézeteltérések merülnek fel a balkáni országokkal és különösen Görögországgal kapcsolatban. Éppen ezért javasoltuk az itteni szovjet nagykövetnek, hogy állapodjunk meg egymással a következőkben: a szovjet kormány biztosítsa magának Románia ügyeiben a vezetést, mi pedig a görög politikai életre gyakorlunk aktív befolyást, és mindkét kormány kölcsönösen támogatja a másikat az illető országban. Az ilyen egyezmény természetes következménye lenne a fennálló katonai helyzetnek.” Bán: i. m. 29.

36 A román és görög kérdést a román történészek korábban már összekapcsolták, azonban csak feltételezések alapján, ezeket a feltételezéseket erősítik meg a Bán D. András által idézett dokumentumok. A kérdés román tárgyalására lásd: Constantiniu, Florin: *Doi ori doi fac doispzece. A început războiul rece în România?* Eurosen&Book, București, 1997, 120-147.

tartani azt. Románia esetében ugyanazt a forgatókönyvet alkalmazták a szovjetek, mint egész Kelet-Európában: segítettek a helyi kommunista pártoknak, amelyeket szovjet báboknak tartott a lakosság, hogy a valódi nemzeti érdekeket védő politikai pártként és az ország nemzeti érdekeinek védőüggyvédjeként jelenjen meg.³⁷ Románia esetében a kommunista párt egyetlen lehetősége, hogy ebbe a szerepkörbe beilleszkedjen, Észak-Erdély viszszerzése volt. Az erdélyi kérdés megoldásának kompenzáló szerepe is volt, a gyengébben fejlett keleti területek (Románia esetében Besszarábia és Bukovina) elvesztéséért.

Gh. Gheorghiu-Dej szállításügyi miniszteri minőségében volt Moszkvában, ezért az 1945. január 18-i minisztertanácsi ülésen beszámolt a Szovjetunióval való tárgyalásokról. A beszámolóban kiemelte az elért gazdasági engedményeket, és a moszkvai direktívák alapján megkezdte a támadást Iuliu Maniu és a történelmi pártok ellen. Észak-Erdély kérdését még nem kötötte össze a demokratizálódással, de rámutatott arra, hogy a kormány iránt nincs meg a szükséges bizalom Moszkvában.³⁸ A Mihai királynál tett látogatáson Dej letagadta, hogy találkozott a „szovjet vezetőkkel”, de kiállt amellett, hogy egy baloldali kormánynak több sikere volna a szövetséges hadviselő félként való elismertetésben, a hadifoglyok hazahozatalában, a román közigazgatás Észak-Erdélybe való bevezetésében és gazdasági segélyek szerzésében.³⁹ Ez a négy pont lényegében azonos volt a Constantin Vișoianu külügyminiszter által az 1945. január 16-i szovjet–román jóvátételei tárgyalásokon a szovjet félnek átnyújtott kérésekkel.

A Sztálintól kapott direktívák programszerű meghirdetésére négy nappal az ODA konferenciája előtt, az 1945. január 20-i sajtótájékoztatón került sor. Ezen Dej kifejtette a sajtó képviselőinek, hogy Észak-Erdély népeivel szemben alkalmazott antidemokratikus politika az oka annak, hogy ez a terület még mindig nincs Romániához csatolva. Szerinte a közigazgatás bevonulásának feltétele „egy őszinte barátsági politika”, a fegyverszüneti meg-

37 Békés Csaba: The communist parties and the national issue in East-Central-Europe 1945–1947. In *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*. Editura Enciclopedică, București, 1995, 246.

38 Arhivele Naționale Istorice Centrale (Román Nemzeti Levéltár, Bukarest, a továbbiakban ANIC). Fond: Gheorghiu-Dej. Colectia 80.13.cs.8. (A Román Kommunista Párt dokumentumai csak részben kutathatók, a jelenleg még szabadon nem kutatható iratokat a Vladimir Tismăneanu vezette Kommunista diktatúrát elemző bizottság keretében végzett szakértői munka részeként volt lehetőségem kutatni.)

39 Giurescu, Dinu C.: *Guvernarea Nicolae Rădescu*. Editura All, București, 1996, 141.

állapodásban foglaltak betartása, valamint egy következetes „demokratizálódási politika”.⁴⁰

1945. január 24-én Ana Pauker az észak-erdélyi pártszervezetek vezetőinek,⁴¹ Gh. Gheorghiu-Dej az Országos Demokrata Arcvonal tagszervezeteinek (Szociáldemokrata Párt, Egységes Szakszervezetek, Hazafias Front, Ekésfront) ismertette⁴² a moszkvai látogatás után kialakult helyzetet és az elkövetkező időszak feladatait. Mindkét beszéd kisebb hangsúlyeltolódásokkal ugyanazokat az elveket fejt ki: az Észak-Erdélyben kialakult helyzetért Maniu és az ő köre a felelős. Ana Pauker nemcsak a román közigazgatás kiutasításáért, hanem közvetett módon a bécsi döntésért is Maniut kiáltotta ki bűnbaknak. A történelmi pártok ellen később is gyakran felhozott vád marad a bécsi döntés bekövetkeztében való közreműködés és a magyar reakcióval való együttműködés.⁴³

Ana Pauker és Dej is kijelentette, hogy Észak-Erdélyt Románia részének tekintik, és „azon a napon, amikor Romániának nemzeti demokratikus kormánya lesz, Erdély visszacsatolódik”. Afelől, hogy mit jelent a nemzeti demokratikus kormány, nem hagytak kétséget: „ahhoz, hogy Erdély Romániához tartozzon, meg kell döntenie a jelenlegi kormányt ... be kell mutatni a teljes lakosságnak, hogy Erdély azért nem része Romániának, mert az eddigi kormányok nem voltak demokratikusak”. Ez az érv, ti. hogy csak egy baloldali kommunisták által dominált kormány kinevezése garantálja Észak-Erdély Romániához való visszakerülését, nyomott a legtöbbit a latban 1945 márciusában is, amikor Mihai király a román nemzetépítést helyezve előtérbe a történelmi pártokkal és az általuk képviselt értékrenddel szemben engedett Andrej Januarjevics Visinszkij szovjet külügyi népbiztoshelyettes zsarolásának, és Petru Grozát nevezte ki miniszterelnöknek.

A január 24-i ülésen Pauker elismerte Észak-Erdély speciális helyzetét a „demokratizálódást” illetően, ez itt sokkal előrehaladottabb, mint az ország többi részén, hiszen a terület nagy részének közigazgatását a baloldali erők ellenőrzik.⁴⁴

40 Uo. 139.

41 A jegyzőkönyvet közli: Constantiniu-Ciuceanu-Lungu-Lungu: i. m. 214–229.

42 A jegyzőkönyvet közli: Scurtu, Ioan (szerk.): *România viața politică în documente 1945*. Arhivele Statului din România, București, 1994, 80–93.

43 Lásd: Luca, Vasile: *Dictatul de la Viena și rezolvarea problemei naționale*. (Conferința ținută în ziua de 16 aprilie în Sala Ateneului Român, în ciclul organizat de cercul de studii și documentare al secțiunii centrale de educație politică a P.C.R.). Editura Partidului Comunist Român, București, 1946.

44 Constantiniu-Ciuceanu-Lungu-Lungu: i. m. 215–216.

Gheorghiu-Dejnek a szintén január 24-én, az Országos Demokrata Arcvonal ülésén elhangzott beszéde meghatározta azokat a kereteket, amelyek az elkövetkező két évben meghatározták a párt Erdély-politikáját: az ODA kormány a garancia Erdély Romániához csatolására, azonban ez felelősséget is ró a pártra a nemzeti kisebbségeket illetően. Ezért is szorgalmazta a nemzeti kisebbségeknek az „együtt élő nemzetiségek” megnevezését, ezzel is kifejezve, hogy a kommunista párt nem alá- és fölérendeltségi viszonyban képzelel el a többség–kisebbség viszonyt. Ez a megnevezés azonban nem jelentett egyebet, mint a két világháború közötti Komintern terminológiához való visszatérést. Ezzel párhuzamosan rámutatott arra, hogy „ezen nemzetiségek jogainak elismerése nélkül szó sem lehet Erdély visszacsatolásáról.”⁴⁵

Mindezt figyelembe vették az Országos Demokrata Arcvonal 1945. január 29-én nyilvánosságra hozott kormányprogramjának a kidolgozásakor is. A kormányprogram negyedik pontja kimondta, hogy a „nemzetiségek közötti testvériséget megvalósító demokratikus politika” biztosítja Észak-Erdélynek a román állam kereteibe való integrálását.⁴⁶

A hatalom megszerzése érdekében a román politikai elit előtt a kommunisták az erdélyi kérdést nemcsak mint ígéretet csillantották fel, hanem tudatában voltak annak, hogy a zsarolás ebben az esetben sokkal hatásosabb lehet. Az események „véletlenszerű” egybeesése arra enged következtetni, hogy Észak-Erdélyben az autonomista, valamint az öngazgatásra való berendezkedési törekvések az 1945. február 12–15 között Kolozsváron ülésező „Észak-Erdély parlamentje” tanácskozásaival⁴⁷ érték el csúcspontjukat, amelyen kilenc észak-erdélyi megye vett részt (csupán a szilágysági és máramarosi képviselők hiányoztak). Ennek az ideiglenes helyzetnek a szovjet katonai közigazgatás keretei között való állandósítására utaló intézmények létrehozása összefüggésben volt a Bukarestben kibontakozó kormányválsággal, és feltételezhetően ezen szervek felállítását úgy időzítették, hogy ezek a folyamatok figyelmeztető jelzések legyenek a király és köre számára.

45 Scurtu: i. m. 81.

46 Uo. 94.

47 Ennek az előzményeként tekinthetjük, hogy 1944. december 1-én „Észak-Erdély ügyeinek intézése” céljából Kolozsvárott megalakították az *ODA Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületet*. (A 2-i Világosság szerint ez „merőben új helyzetet teremt mind Kolozsvár, mind az egész Észak-Erdély belső életében”). A negyvenhat fős testületben hatan-hatan képviselték az RKP-t, az RSZDP-t, a szaktanácsot és az MNSZ-t, négyen az Ekésfrontot, ketten-ketten a Hazafiak Szövetségét, a Demokrata Zsidó Népközösséget és a Népvédelmi Egyesületet, tizenkét helyet pedig ismét fenntartottak az RDSZ számára.

Birtokon belül: 1945. március–1946. augusztus

A kormányellenes támadások egyre gyakoribbak lettek a *Pravda* 1945. február 22-i cikke után. A cikk a román belpolitikai helyzetet elemezve kiemelte, hogy „nem téveszthető szem elől, hogy Románia a front mögött van, és ebben a hátszágban meg kell szüntetni a fasiszta párti elemek dominanciáját. Ezt kéri a jaltai történelmi határozatok”.⁴⁸

A Román Kommunista Párt propagandahadjárata, amelyben Észak-Erdély visszaserzését ígerte, nem hozta meg a várt eredményt. Ennek sem a király, sem a román politikai elit nem tulajdonított túl nagy jelentőséget. Úgy gondolták, a probléma megoldásában számíthatnak a nyugati szövetségesek támogatására. Miután a hatalom békés megszerzésének lehetősége minimális volt, a kommunista párt kormányellenes zavargások keltésével jó ürügyet szolgáltatott Visinszkij szovjet külügyi népbiztoshelyettesnek, hogy 1945. február 27-én Romániába utazzon. Az I. Mihai királlyal való tárgyalásokon nemcsak Erdély hovatarozásával zsarolta Romániát, hanem ezen túlmenően kijelentette: amennyiben nem ad a király Petru Grozának kormányalakítási jogot, ő nem szavatolja Románia további, független államként való létét. A király a nemzeti érdeket szem előtt tartva, tudatában annak, hogy ezáltal a kommunista térnyerést segíti elő, nevezte ki a Groza kormányt. Míg a korábbi Sănătescu és Rădescu kormányokban csupán az igazságügyi és közlekedési tárcákat ellenőrizték, valamint volt egy államtitkárhelyettesük a Belügyminisztériumban, a Groza kormányban a kommunisták nagyon erős pozíciókkal rendelkeztek: Lucrețiu Pătrășcanu igazságügyminiszteri, Gh. Gheorghiu-Dej közlekedésügyi, Teohari Georgescu belügyminiszteri, Petre Constantinescu-Iași propagandaminiszteri, Constantin Agiu és Ion Gheorghe Maurer államtitkárhelyettesi pozíciót töltöttek be. Ugyanakkor az RKP megszerezte a Különleges Hírszerző Szolgálat (Serviciul Special de Informații) irányítását is.⁴⁹

A király döntésében meghatározó szerepet játszott az erdélyi kérdés is, amely ekkor szovjet katonai közigazgatás alatt egy kvázi autonómiát élvező terület volt. Azáltal, hogy a Groza-kormány kinevezése után a román közigazgatás bevonulhatott Észak-Erdélybe, Románia újra „birtokon belülre” került. Ez a tény a továbbiakban meghatározta a román külpolitikát, amelynek az RKP immár egyik fontos meghatározója lett. A szovjetek azt remélték, hogy a román közigazgatás Észak-Erdélybe való bevonulásának Sztálin

48 Vesa, Vasile: Conferința de la Yalta și instaurarea guvernului condus de Petru Groza. In *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*. Id. kiad. 246.

49 Tismăneanu: i. m. 112.

általi engedélyezésével sikerül konszolidálni a Visinszkij zsarolása alapján létrejött, kommunista befolyás alatt álló, Petru Groza-kormány helyzetét.⁵⁰

A román közigazgatás észak-erdélyi bevonulása a Román Kommunista Párt számára a hatalom megszerzése és az erdélyi bevonulási siker eufóriájának lecsendesedése után több problémát is felvetett, amelyekre megoldást kellett találni: 1. Erdély státuszának kérdése; 2. A terület Romániába való integrálódásának problémái; 3. A magyar kérdés megoldása.

A román politikai elit, akárcsak a kommunista párt vezetősége, az 1945 márciusában kialakult helyzetet véglegesnek tekintették, bár a szovjetek csupán az adminisztráció bevezetését engedélyezték és nem a teljes állami jogok gyakorlását.⁵¹ Észak-Erdélyt ettől a pillanattól kezdve Románia szerves részeként kezelték. A Szovjetunió presztízse nagyban megnőtt a Groza-kormány hatalomra juttatásával, hiszen ez által Sztálin bebizonyította, hogy képes akarát ráerőszakolni nyugati szövetségeseire. Ez elbizonytalanította a történelmi pártokat, a kommunista pártban pedig az a meggyőződés alakult ki, hogy Moszkva képes lesz a román érdekeket érvényre juttatni az elkövetkező békekonferencián.

A román kormányt azonban nem ismerték el a nyugati nagyhatalmak, a román király az Atlanti Charta és a Jaltai Nyilatkozat elveire hivatkozva Nagy-Britannia és az Egyesült Államok támogatását kérte. Augusztus 2-án a Potsdami Konferencia befejeztével a két ország kormánya bejelentette, hogy csak „demokratikusan elismert kormányokkal” írják alá a békeszerződéseket. Ez a kijelentés, hogy a nyugati nagyhatalmak csak a szabad választások által hatalomra került kormányokkal tárgyalnak, reményeket adott a királynak és a történelmi pártok vezetőinek, Iuliu Maniunak és Gheorghe Brătianunak.⁵² Augusztus 20-án a király, az Alkotmány előírásai alapján, lemondásra szólította fel Petru Groza miniszterelnököt, aki Szuszajkov tábornoknak a támogatását maga mögött tudva megtagadta azt. Mihai király „sztrájkba lépett”, megtagadta a törvények ellenjegyzését, a miniszterek fogadását, ezzel bojkottálva a kormány és az államapparátus működését. Ez az állapot egészen a moszkvai Külügyminiszterek Tanácsának ülése (1945. december 16–26.) utánig, a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt egy-egy képviselőjének tárcanélküli miniszterré való kinevezéséig tartott.

50 Constantiniu: *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945-1947)*. Id. kiad. 79.

51 Balogh Sándor: Erdély és a második világháború utáni békerendezés (1945–1946). *Századok*. 1995/3, 538.

52 Dennis Deletant: *România sub regimul comunist*. Fundația Academia Civică, București, 1997, 55.

A nyugati nagyhatalmak, ha nem is ismerték el a márciusban hatalomra jutott Groza-kormányt, egyre kevesebb eszközzel rendelkeztek a kelet-európai belpolitikai folyamatok befolyásolására. A brit külügyminisztérium – miután a szovjetek hatalomra juttatták Grozát és Bulgáriában kiszorították a hatalomból a nekik nem tetsző polgári politikai erőket 1945 tavaszán – arra a következtetésre jutott, hogy Délkelet-Európában fel kell adni a nyugati pozíciókat a Szovjetunióval való együttműködés kedvéért, és tudomásul kell venni a szovjet biztonsági zóna kiterjesztését erre a térségre is.⁵³

A román kommunista vezetők a szovjet előjogok nemzetközi elismerését nem érzékelhették, mert a történelmi pártok képviselői nyilatkozataikban folyamatosan a nyugati szövetségesek támogatására alapozták kommunistaellenes propagandájukat. Az erdélyi kérdésben a román kommunisták abban reménykedtek, hogy a Szovjetunió fogja a javukra eldönteni a kérdést. Ezért is volt számukra lesújtó a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakájának 1945. szeptember 20-i ülése,⁵⁴ ahol a brit és amerikai delegáció azzal a közös javaslattal állt elő, hogy „a magyar határ általában véve az 1938-as legyen. Azt azonban, hogy Erdély egésze vagy nagyobbik fele kerüljön Romániához, a két állam követeléseinek elemzése után kellene eldönteni”. Byrnes amerikai külügyminiszter a vita után finomította eredeti indítványát, és azt javasolta elfogadásra, hogy a „Magyarországgal közös határ általában véve az 1938-as határ kell legyen. Ami azonban Erdélyt illeti, meg kell vizsgálni az etnikai helyzetet abból a szempontból, hogy egy kis rész Magyarországnak való átadása lényegesen csökkentené-e az idegen uralom alatt lévő személyek számát”. Molotov a válasz megadására két-három napot kért, azonban a kérdés 1946 tavaszáig nem került napirendre.

A londoni tárgyalások híre aggodalommal töltötte el a román kommunistákat és a román kormányt egyaránt. A londoni hírek bebizonyították, hogy a Szovjetunió nem képes megakadályozni azt, hogy Erdély kérdése vitatéma legyen az elkövetkező béketárgyalásokon. Ez pedig a történelmi pártok retorikáját erősítette, amely szerint a Groza-kormány nem legitim és nem reprezentatív, ezért az elkövetkező béketárgyalásokon nem fogadják el a nyugati nagyhatalmak tárgyalópartnerként.

53 Magyarics Tamás: Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig. II. rész. *Pro Minoritate*, 2002. Ősz, 64.

54 A vita részleteit közli: Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Osiris kiadó, Budapest, 2006, 118–119.

Az új helyzetben a román külpolitika a magyar fél irányában tett fenyegetést, miszerint egy esetleges magyar követelés a román, cseh és jugoszláv ellenkövetelések benyújtását vonná maga után, együttműködési készséggel kapcsolta össze. A román kormányfő megpróbálta elérni, hogy a kérdést levegyék a nagyhatalmak napirendjéről, ezért vámuniót és a határok „spiritualizálását” ajánlotta fel a Nékám Sándor leendő bukaresti politikai képviselővel 1945. november 1-én folytatott tárgyalásokon.⁵⁵ Ezt a javaslatát a Tildy Zoltánnak küldött üzenetében is megfogalmazta, majd Sebestyén Pál 1946-os látogatásakor megismételte.⁵⁶ A vámunió kérdése nem volt újdonság, hiszen Réczei László tanácsos 1945. március végi romániai kiküldetése alkalmával is ezt javasolta, hogy a két állam együttműködésének keretet adjon.⁵⁷

A vámunió kitűnő lehetőséget kínált a román politikai elit számára, hogy kitérjenek a kétoldalú tárgyalások elől. A téma súlyát jól mutatja, hogy a román külügyminisztérium béke-előkészítő osztályának napirendjén nem szerepelt egyszer sem a vámunió kérdése. A Magyarországon nagy nyilvánosságot kapott terv valószínűleg Groza személyes ötlete és elképzelése volt. Groza gondolkodásmódjában már a két világháború között jelen volt a magyar-román unió ötlete, 1926-ban a *Pesti Naplónak* adott interjújában kifejtette, hogy támogatná Románia és Magyarország egy korona alatti egyesülését, azonban előbb mindkét ország meg kell oldja a belső problémáit. Ezt az elvet fejlesztette tovább, és a Pán Európa vita hatására, 1939-re fokozatosan eljutott a konföderáció gondolatának támogatásáig.⁵⁸ Hiába volt azonban lelkes támogatója a vámuniónak, a valódi hatalom birtokosa a kommunista párt volt, és ennek részéről nem kapta meg a szükséges támogatást tervének véghezviteléhez.

Az 1947. február 2-i Sztálinnal folytatott megbeszéléseken Ana Pauker nem kevés iróniával jegyezte meg: „sőt Groza arról is álmodozik, hogy az

55 Fülöp Mihály – Vincze Gábor (szerk.): *Revízió vagy autonómia. Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998, 17.

56 Fülöp Mihály: A Sebestyén misszió. Petru Groza és a magyar-román határkérdés. *Tanulmányok Erdély történetéről*. Szerk. Rác István. Csokonai kiadó, Debrecen, 195–211.

57 Lipcsey Ildikó: Réczei László feljegyzései az 1945 márciusi romániai megbeszéléseiről. *Történelmi Szemle*, 1984/4, 617–627.

58 Bitfoi, Dorin Liviu: *Petru Groza ultimul burghез. O biografie*. Compania, București, 2004, 385.

összes balkáni állam vezetője lesz”.⁵⁹ 1947. május 5-i budapesti látogatása előtt, amikor az egész magyarországi politikai elit azt várta, hogy a tárgyalások napirendjén a vámunió és a határok „spiritualizálása” fog szerepelni, Grozának a Román Kommunista Párt már megtiltotta, hogy erről a kérdésről tárgyaljon vagy nyilatkozzon.⁶⁰

A kommunista párt iratanyagában csupán egyetlen, a párt szervezési szekciójának 1945-ös iratai közül előkerült „A magyar–román megegyezés és közeledés szükségességéről” c. feljegyzésben találunk utalást a román–magyar vámunióra.⁶¹ A valószínűleg belső használatra készült dokumentum a *Gyulafehérvári határozatokhoz* nyúl vissza, és kifejti, hogy amennyiben annak idején alkalmazták volna a benne foglaltakat, a magyar–román kérdés még akkor megoldódott volna, és nem lett volna a nagyhatalmak „játékszere”. Az irat az irredentizmus romániai magyarság körében való elterjedéséért nemcsak a budapesti revizionista köröket tartja felelősnek, hanem a román politikai körök sovén magatartását is.

A feljegyzés szerint a pártnak sürgős megoldást kell találnia a magyar kisebbség sérelmeire (internálások, rekvirálások, hatóságok túlkapásai, nyelvhasználat), hogy ezáltal a magyarság az ország támaszává váljon, és a sovén magatartás helyett híd szerepet töltsön be a két ország között a Magyar–Román Unió létrejöttéhez. Ennek a megvalósulásához egy *nyolcpontos (csak 7 pont szerepel!!!)* programot vázoltak fel, amelynek lényege a következőkben foglalható össze:

1. A gyulafehérvári határozatok gyakorlatba ültetése, amelyek közül egyesek eltűztek, ahogyan eltűztek egyesek mostani követelései is, mint például egy magyar nyelvű egyetem létrehozása, amelyre nincs szükség, mert a felsőfokú végzetek számára fontos a román nyelv ismerete az országban való elhelyezkedéshez. Az a kérés sem jogos, amely a magyar nyelvnek az igazságszolgáltatásban való használatát követeli, mert ez az állam szuverenitásába ütközik.

2. Szükséges volna egy, a gyulafehérvári határozatok betartását ellenőrző bizottság felállítása, magyar bizottsági tagok bevonásával.

3. Olyan azonnali intézkedések meghozatala, amelyek véget vetnek a nemzetiségi alapú kéréseknek és sérelmeknek.

59 *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*. Szerk. Mezei Géza. Új Mandátum, Budapest, 2001. 188.

60 ANIC. P.C.R. Secția Externe 12/1947. cs. 1–19.

61 ANIC. P.C.R. Secția Organizatorică. 81/1945. cs. 1–5.

4. A román-barát magyarok egyesületének megalakítása, amelynek tagjai a MADOSZ tagjai közül kerülnének ki, és a megfelelő időpontban átvehetik a romániai magyarok irányítását.

5. A megfelelő hangulat megteremtéséhez fontos volna egy független magyar nyelvű újság létrehozása.

6. A nemzeti parasztpárti sajtó támogatása és megfelelő utasítása, hogy segítse ezt a mozgalmat.

7. A kedvező eredmény érdekében szükséges volna a kapcsolatok felvétele a nemzeti parasztpárti politikusokkal.

A feljegyzés keltezés nélküli, ezért csak valószínűsíthető, hogy mivel parasztpárti-kommunista együttműködést irányoz elő, a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészsaka utáni nehéz kül- és belpolitikai helyzetben készítették, és soha nem vált a kommunista párt hivatalos álláspontjává.

A Román Kommunista Párt 1945-ös hivatalos álláspontját Erdély kérdésében az 1918. december 1-i gyulafehérvári nemzetgyűlés évfordulója előtt tették közzé.⁶² Tagadták, hogy az USA és Nagy-Britannia ellenzi Erdély Romániához csatolását, és hogy néhány megyét vissza fognak adni Magyarországnak. Mindezt a párt szerint „a birtokaikat elveszített magyar nagybirtokosok ügynökei, valamint Maniu és Brătianu hívei és külföldi reakció szolgálatában álló elemek” terjesztik.

A párt üdvözölte a „galád imperialista-fasiszta” bécsi döntés eltörlését. A bécsi döntés okát a Gyulafehérváron hozott határozatok és kötelezettségek „lábbal tiprásában” és abban látta, hogy „Erdélyt, mint gyarmatot kezelték”.

A határozat kitért Magyarország és Románia, valamint a két nép közötti együttműködés jellegére. Ebben az államközi viszonyok normalizálásának eszközeként nem is említik a vámuniót, a határok légiesítését. A határkiigazítást, mint az erdélyi kérdés megoldási módját elvetik, a megoldást a két ország „demokratizálódásának megerősödésében”, valamint „Erdély magyarsága nemzeti, kulturális és gazdasági jogainak tiszteletben tartása és a két nép közötti együttműködésben”⁶³ látták.

A határozat rámutat a két világháború közötti elhibázott kisebbségpolitika következményeire: „a román reakció által üzött imperialista és elnyomó nemzeti politika a magyar népi tömegeket a Horthy-féle revizionizmus karjaiba kergette”.⁶⁴ Ez lényegében a következő időszak kisebbségpolitikájának programszerű megfogalmazása volt, ennek alapján a Román Kommunista

62 Nastasă, Lucian (szerk.): *Minorităţi etnocolturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*. CRDE, Cluj, 2002, 185-187.

63 Uo. 186.

64 Uo. 185.

Párt felajánlotta a magyar kisebbségnek, hogy biztosítja a nyelvi, emberi és kulturális jogokat, ennek azonban feltételül szabta meg a román állam iránti lojalitást. Ennek kinyilvánítására⁶⁵ már napokkal korábban kényszerítették a Magyar Népi Szövetséget (MNSZ),⁶⁶ amely az 1945. november 15–18-i marosvásárhelyi gyűlésén részben ideológiai meggyőződésből, részben Groza ígéreteiben bízva, a „demokrácia megerősödésének rendelte alá”, és biztosította támogatásáról a szervezet kül- és nemzetiségi politikáját, ezzel nemcsak a trianoni határok módosítását vetette el, hanem a különböző autonómiaformákat és a lakosságcserét is.⁶⁷ A nyilatkozatban kifejezett kisebbségi lojalitás egyrészt jelzés értékű volt a külvilág számára, mert politikai értelemben ezzel az MNSZ az egész magyar társadalom nevében egy olyan kormány mellett tett hűségnyilatkozatot, amelyet 1945. augusztus 20. után sem az angolszász nagyhatalmak, sem I. Mihály király nem ismertek el (a román társadalom sem). Másrészt az MNSZ a romániai magyar közösség nevében lemondott az önrendelkezési jogról. Nem utolsó sorban a határok sérthetlenségének implicit deklarálásával a Groza-kormánynak nyújtottak segítséget, és annak „nemzeti elkötelezettségét” igyekeztek alátámasztani.⁶⁸

Révai Józsefnek, a magyar kormányküldöttség 1946. április 9–18. közötti tárgyalásait követően,⁶⁹ az 1946. április 26-án, a Zeneakadémián megrendezett fórumon, a „politikai, tudományos és művészeti élet kiválóságai” előtt mondott beszéde fordulatot jelentett a Magyar Kommunista Párt magyar békecélokkal kapcsolatos állásfoglalásában. Szakított a korábbi, a trianoni status quo elfogadásával, és területi igényekkel lépett fel Romániával szemben. Révai beszéde az erdélyi magyarok és a román kommu-

65 Az MNSZ Marosvásárhelyi Intézőbizottsági ülésének jegyzőkönyvrészlete megtalálható a *Magyar Országos Levéltár, A Külügyminisztérium iratai, Románia, admin. 1945–1965., XIX-J-1-k, 19. doboz, 16/b. ikt. sz. n. tisztázat*; valamint a jegyzőkönyv egy teljesebb változata: ANIC. Fond. 27. 138. cs. 1–63. A határozatot közli Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák, kisebbségi realpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989*. Pro Print, Csíkszereda, 2003, 34–35.

66 A tanulmányban nem térek ki részletesen a többi magyar csoportosulás és intézmény álláspontjára, hiszen az már egy másik tanulmánynak a témája.

67 Romsics: i. m. 121.

68 Nagy Mihály Zoltán: *Érdekvédelem és pártpolitika*. In *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, 2005. június 9–10. Szerk.: Bárdi Nándor – Simon Attila. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 347.

69 A tárgyalások dokumentumait közli: Békés Csaba: *Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. április moszkvai tárgyalásairól*. *Regio*, 1992/3, 161–194.; Vida István: *Két fontos új dokumentum a Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946 áprilisi moszkvai látogatásáról*. *Külügyi Szemle*, 2002/3, 149–166.

nisták körében is nagy meglepetést okozott. Szirmai István⁷⁰ erdélyi származású illegalista kommunista már korábban is többször megfordult Kolozsváron, és az ottani kommunisták számára egyfajta összekötő szerepet töltött be a Magyar Kommunista Párttal és a budapesti centrummal. Szirmai 1946. május 3–5. között Kolozsváron tartózkodott, és találkozott a kommunista párt vezetőivel: Jakab Sándorral (Alexandru Iacob), Kertész

70 Szirmai István (1906–1969) Zilahon született, apja polgári radikális meggyőződésű újságíró. Párizsban és Kolozsvárott járt egyetemre, jogi tanulmányokat folytatott. A vizsgák után nem teljesítette a szakmai gyakorlatot, magántisztviselőként helyezkedett el. 1929-ben belépett a román kommunista pártba, 1941 júniusáig az erdélyi tartományi vezetőségben dolgozott, a kolozsvári, majd a Szamos kerületi pártbizottság tagja, az erdélyi Vörös Segély titkára. Észak-Erdély visszacsatolása után a román és a magyar kommunisták összekötőjeként a magyar rendőrség elől Budapestre menekült, ahol átigazolták a KMP-be. 1942 őszén bekerült az újjászervezett KB-ba, majd 1943 nyarától a titkárság tagja, az észak-erdélyi tartományi pártbizottság vezetője. Részt vett az illegális KMP felosztatásában, és Békepárt néven való újjászervezésében, továbbra is a KB tagja. 1943 novemberében a katonai elhárítás letartóztatta, 1944. február 28-án hűtlenség vádjával 15 évi fegyházra ítélték. 1944 októberében megszökött, Szegeden az MKP Dél-Magyarországi Területi Bizottsága titkárhelyettese, majd titkára, 1945 tavaszától a *Délmagyarország* felelős szerkesztője, nyártól – miután a lap az MKP-hoz került – főszerkesztő. 1945 végétől a Központi Vezetőség munkatársa, 1947 novemberig tömegszervezeti osztályvezető, majd a nő- és ifjúsági titkárság vezetője. 1947 szeptemberétől a KV Szervező Bizottsága tagja, 1949 júniusig a titkárság vezetője; a pártegyesítő kongresszuson a KV és a Szervező Bizottság póttagja lett. 1949 szeptemberében megszüntették szervező bizottsági tagságát, és kinevezték a Magyar Rádió elnökévé. 1945 novemberétől parlamenti képviselő. 1953 januárjában a tervezett cionista per kapcsán letartóztatták (a rádió éléről csak februárban váltották le), megfosztották mandátumától, és megszüntették KV-póttagságát. 1954-ben ítélet nélkül szabadult, a Zálogház Vállalatnál, később a Begyűjtési Minisztériumban dolgozott. 1955-ben rehabilitálták. 1956 nyarától a budapesti pártbizottság lapja, az *Esti Budapest* főszerkesztője. 1956 decemberében kinevezték a kormány újonnan szervezett, a sajtó irányítását végző Tájékoztatói Hivatalának elnökévé. 1957 júniusától az MSZMP KB tagja. 1957. július – 1959. december között a KB agitációs és propagandaosztályának vezetője. 1958-tól újra országgyűlési képviselő. Az MSZMP 1959. évi, VII. kongresszusán a PB póttagjává, egyben a KB titkárává választották, Kádár János közvetlen munkatársa, Kállai Gyula után ő lett a kulturális és ideológiai terület felügyelője; elődjénél engedékenyebb kultúrpolitikát folytatott. 1962-től a Politikai Bizottság rendes tagja; megbízták a KB agitációs és propagandabizottsága irányításával. 1966-tól továbbra is ő a bizottság vezetője, de a KB-titkári tiszt alól felmentették. 1969 tavaszán egészségügyi állapotára való tekintettel nyugdíjazták; a PB-nek haláláig tagja maradt. Budapesten hunyt el. www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/szirmai.htm [Letöltve: 2006. január.]

Rezsővel és Vasile Vaidával.⁷¹ A megbeszélésen Szirmai megerősítette, hogy Révai bejelentette az igényt néhány megyére, és autonómiát kér a Székelyföldnek.

A kolozsvári kommunisták rámutattak, hogy ez nem egy helyes politika, mert a Románia és Magyarország közötti viszony megromlásához vezet, illetve amennyiben létre is jön a revízió (amiben nem hisznek), annak a „demokrácia meggyengülése” lesz a következménye, ez pedig a magyarok kitelepítéséhez vezet, és még jobban megnehezítené a magyarországi helyzetet. Azonban a kolozsvári kommunista párttagság és a vezető kommunisták között nem ez volt a kizárólagos álláspont, valószínűleg több kommunistában még elevenen éltek az Észak-Erdély szovjet katonai közigazgatása idején uralkodó autonomista törekvések, és nem azonosultak a bukaresti centrum által az erdélyi kérdésben kialakított állásponttal. Szirmai beszámolója, hogy Sztálin támogatja a magyar követeléseket, a jelentés szerint, elbizonytalanította a kolozsvári kommunistákat, hiszen pár nappal Szirmai látogatása előtt Vasile Luca és Petru Groza a határmenti városokban (Nagyvárad, Zilah, Szatmárnémeti, Nagybánya) tartott gyűléseken kijelentették, hogy csak a magyar és román reakciók használják fel a határok kérdését. A gyűlésen jelenlévők magyar-román pártközi tárgyalások megkezdését javasolták a témában, ugyanis elfogadhatatlan, hogy a két párt álláspontja ennyire ellentmondjon egymásnak.⁷²

A magyar-román pártközi tárgyalásra, a magyar kormánydelegáció áprilisi moszkvai útja és a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülészaka májusi döntése előtt, Temesváron került sor.⁷³ A tárgyaláson magyar részről Gerő Ernő és Nagy Imre vett részt,⁷⁴ míg a Román Kommunista Pártot Gh.

71 A megbeszélésről a bukaresti RKP KB-nak Vasile Vaida, az RKP Kolozs Tartományi titkára által készített 1946. május 21-i jelentését lásd.: ANIC. P.C.R. Cancelarie. 82/1946. cs. 1-19.

72 A kolozsvári kommunisták által a beszámolóban leírtakat, a tényeken túl, forráskritikával kell kezelni a találkozóról készült más források felbukkanásáig, hiszen a jelentés május 21-én, jóval a találkozó után, és valószínűleg az 1946. május 7-i párizsi döntés ismeretében készült.

73 Gaston Marin emlékirataiban nyárra datálja a találkozást, azonban az RKP irataiból arra lehet következtetni, hogy a látogatás még a május 7-i döntés előtt volt. „Az után jött a Párizsi Konferencia, amely igazolta a mi politikánk helyességét” – számolt be Dej 1946. augusztus 9-én.

74 A román források három magyar kommunistáról tesznek említést, a harmadik személy kiléte a jelenlegi kutatások szerint még ismeretlen.

Gheorghiu-Dej, Vasile Luca,⁷⁵ Lucrețiu Pătrășcanu és Gaston Marin képviselte. A tárgyalásról Gaston Marin számolt be emlékirataiban,⁷⁶ azonban arról, hogy a Magyar Kommunista Párt a hivatalos tárgyalásokon kívül (Sebestyén misszió)⁷⁷ informális tárgyalásokon is megpróbálta elérni, eddig nem rendelkezünk a Gaston Marin emlékirataiban foglaltakat megerősítő levéltári forrással. Dej a Román Kommunista Párt Központi Bizottság Politbürojának 1946. augusztus 9-i ülésén⁷⁸ számolt be a találkozóról, reagálva Vasile Voitec beszédére. Voitec bemutatta a magyar szociáldemokraták levelét, akik a román szociáldemokraták segítségét kérték „a magyar követelések sürgős megoldása” érdekében, hogy ezzel segítsék „az ők, magyar reakcióellenes harcát”.

Gaston Marin szerint a magyar küldöttség 37 000 km²-es igénnyel lépett fel, amelyet a román delegáció visszautasított. Dej szerint nem sikerült a magyarokat meggyőzni arról, hogy revizionista magatartásuk helytelen, de legalább „megingott a határozottságuk”. A román pártvezető szerint, amennyiben a magyar fél a békekonferencián követelésekkel áll elő, „mi nagyon udvarias formában be kell mutassuk, hogy Erdély kérdése alapján véve nem határkérdés, hanem a rendszer kérdése”,⁷⁹ és ennek a rendszernek kell az erdélyi magyarság gazdasági, kulturális és nemzeti jogait biztosítania. Ezekben a kérdésben nem vetették el a titkos tárgyalások lehetőségét. Azonban a békekonferencián, amennyiben a magyarok napirendre próbálják tűzni a magyar kisebbség helyzetét és a székely autonómia kérdését, ennek a megvalósítását a kommunista pártnak a leghatározottabban el kell utasítania. A kommunista párt, akárcsak a többi politikai párt, a kisebbségi kérdés rendezését belpolitikai kérdésként kívánta kezelni. Bár a Népszövetség kisebbségvédelmi rendszere nem működött a megfelelő hatékonysággal a két világháború között, a népszövetségi kiküldöttek jelentései elég sok

75 Vasile Luca a letartóztatása után folytatott kivizsgálás során azt vallotta, hogy Rajk Lászlóval 1948-ban vagy 1949-ben találkozott, Rajk és Gerő hivatalos látogatása alkalmával. A látogatáson az MKP megbízásából Romániától kérték egy sáv átadását Erdélyből. Arhiva CNSAS. Fond Penal 148 Vasile Luca. 104. d. 4.

76 Marin, Gaston: *În serviciul României lui Dej. Însemnări din viață. Evenimentul Românesc, București, 2000, 122–123.* Magyar nyelven részleteket közöl: Bottoni, Stefano: Az 1945 utáni Magyarország hagyományos román szemszögből. *Múltunk.* 2006/1, 122–123.

77 A Sebestyén misszióról bővebben lásd: Fülöp Mihály: A Sebestyén misszió. Petru Groza és a magyar román határkérdés. In *Tanulmányok Erdély történetéről.* Szerk. Rácz István. Csokonai kiadó, Debrecen, 1998, 195–211.

78 Az ülés jegyzőkönyve: ANIC. P.C.R. Cancelarie. 44/1946. cs. 1–20. f.

79 ANIC. P.C.R. Cancelarie. 44/1946. cs. 18. f.

fejtörést okoztak a román kormánynak.⁸⁰ Az új helyzetben szerették volna kerülni, hogy a kisebbségek ürügyén a nagyhatalmaknak lehetősége legyen a román belpolitikába való beavatkozásra.

A nemzetiségi és a határkérdés miatt a magyar kommunisták Vasile Luca szerint „1946 és 1949 között sérelmezték a román nemzetiségi politikát, és megalapozatlan követelésekkel álltak elő”,⁸¹ így történt a Magyar Kommunista Párt III. Kongresszusán (1946. szeptember 29–október 1), ahol a jelenlévő Luca szerint a párt álláspontja az volt, hogy „nem mindent, de valamit adni kell Magyarországnak”.

A nemzetiségi kérdés nemzetközi politika napirendjére kerülésének elhárítása nem csak a román politikát jellemezte. Az egész nemzetközi kapcsolatrendszer kisebbségi kérdéshez való viszonyulását meghatározta, hogy több állam és a közhangulat a második világháború kitöréséért az ország területén levő kisebbségeket tartotta felelősnek.

Ennek ellenére a román kommunisták rákényszerültek arra, hogy kezeljék a nemzetiségi kérdést. A második világháború utáni romániai kommunista mozgalomnak, a közös magyar–román mozgalmi múlt mellett, meghatározó eleme volt a front elvonulása után Észak-Erdélybe bevonult ún. Maniu-gárdák és a csendőrség bosszúhadjárata, valamint a román és a magyar baloldaliak közötti együttműködés modellje az ezt követő szovjet katonai közigazgatás keretei között.

A Román Kommunista Párt számára már a visszacsatolás alkalmával Kolozsváron a Magyar Népi Szövetség Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága nevében Balogh Edgár által szignált memorandum⁸² jelezhetette volna, hogy a visszacsatolás során több problémát is meg kell oldani kormányzati szinten, mint amire számítottak. A memorandum, mindamellett, hogy hatalmas győzelemként üdvözli a Petru Groza vezette ODA-kormányt, a magyarság legfontosabb problémáinak megoldását is követeli: a magyar nyelv hivatalos elismerését, a fogolytáborok felosztatását, önálló főiskolai oktatást, a kialakult „demokratikus önkormányzatok” fenntartását, az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának fenntartását a térség bekapcsolásával járó közigazgatási feladatok elvégzésére.

Az észak-erdélyi bevonulás eufóriája azonban elfedte a térség valós gondjait és a bekapcsolás során esetlegesen felszínre kerülő problémákat. A

80 A népszövetségi jelentéstevők jelentéseit közli: Iancu, Gheorghe: *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Naționale (1923–1932)*. Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2002.

81 Arhiva CNSAS. Fond Penal 148 Vasile Luca. 104. d .2.

82 Közlik: Nastasă: i. m. 62–65; Nagy–Vincze: i. m. 336–341.

Román Kommunista Párt részéről a nemzetiségi politikáért és egyben a nemzetiségi kérdésért Vasile Luca, a párt szűkebb vezetésének tagja felelt. Luca előnye volt a nagyon jó helyismeret, valamint az, hogy az illegalitás éveinek frakcióharcaiban kellő tapasztalatot szerzett a különböző ellenséges csoportok közötti lavírozásban. Az itt szerzett tapasztalatára nagy szükség volt, hiszen a nemzetiségi ellentétek Észak-Erdélyben a magyarok által dominált kommunista párton belül is erősek voltak. Másrészt mindent meg kellett tennie annak érdekében, hogy az RKP ne váljék a magyarok pártjává. Ezáltal szerette volna elkerülni, hogy a meglévő kommunista–paraszt–párti, illetve magyar–román ellentét azonos mederbe terelődjön, és ezáltal a kommunista párt kerüljön ki népszerűségvesztéssel.

Az 1945. május 5-i RKP KB ülésen Luca az Észak-Erdély visszacsatolása után keletkezett legfontosabb problémának a még Észak-Erdélyben szabadon sétáló magyarországi és dél-erdélyi reakciókat tartotta, akik egyik oldalról eltűzött követelésekre biztatják a magyarokat, másrészt támogatják a románok elszigetelődését, a közigazgatási és gazdasági életbe való bekapcsolódásuk késleltetését.⁸³ Gh. Gheorghiu-Dej egyetértett ebben Lucával, de rámutatott az autonómista törekvések veszélyére is, és kifejtette: „meg kell, hogy értsék, valami megváltozott március 6-tal, senkinek sem engedhető meg, hogy ne vesse alá magát a kormány intézkedéseinek”.⁸⁴ Észak-Erdélyben már a szovjet katonai közigazgatás ideje alatt a párton belüli feszültségek a centralisták (Vasile Vaida, Nicolae Goldberger) és autonómisták (Teofil Vescan, Jordáky Lajos), a kommunista zsargon szerint, a párt igaz politikáját, illetve a néphangulatot követők között zajlottak. Ez a konfliktus Vescan és Jordáky pártból való kizárásával végződött.

A kommunista irányítás alatt levő román kormány nyár közepére észlelte Észak-Erdély Romániába való betagolásának valós problémáit. Rá kellett jöjjenek, hogy a nacionalizmuson túl, amelyet nem sikerült megfékezni, meg kell oldani a térség gazdasági, politikai és közigazgatási problémáit. A miniszterek részvételével zajló 1945. július 6-i ODA ülésen⁸⁵ Vasile Luca elismerte, hogy a román közigazgatás bevonulása előtt jobb volt a gazdasági helyzet. A kisebbségek szerepét elemezve, a román állam és a Duna-medence jövője szempontjából, Luca kifejtette: örülne, ha sikerülne kitelepíteni a romániai németeket, „a német imperializmus előretolt egységét”. Azokra az újsághírekre reagálva azonban, amelyek azt adták hírül, hogy Csehszlovákia „kikergette a magyarokat”, kijelentette, hogy „nem is álmodhatunk arról,

83 ANIC. P.C.R. Cancelarie. 36/1946. cs. 3.

84 Uo. 15.

85 ANIC. P.C.R. Cancelarie. 57/1945. cs. 1–17.

hogy két millió erdélyi magyart kikergetünk az országból”. A kérdés megoldását Luca a magyar kisebbség „demokratikus” Romániába való integrálásában, valamint a Románia és Magyarország közötti közeledésben látta.

A kitelepítés kérdése egy év múlva, Lucrețiu Pătrășcanu 1946 nyarán elmondott kolozsvári beszéde után,⁸⁶ került napirendre, mert elűtött a korabeli kommunista politikusok retorikájától. Az erdélyi kérdést nem a demokrácia kérdésének rendelte alá, hanem emlékeztette Magyarországot a két vesztes háborúra és a háborús felelősségre. Beszédében három-négyszáz-ezer olyan revizionista magyarról beszélt, aki törvénytelenül él az ország határain belül, és akiket „szándékosan zártunk ki az állampolgársághoz való jogból”.⁸⁷ Pătrășcanu hozzátette: „elhatároztuk, hogy ezt a helyzetet megváltoztatjuk”.⁸⁸ Ez azt jelentette, hogy az állampolgársággal nem rendelkező tömegeket a kiutasítás veszélye fenyegette. Az állampolgársági törvény kizárta az állampolgárságból azt a kb. 200 000 magyart, akinek 1940. augusztus 30-án nem volt még meg a román állampolgársága. A törvény 2. szakaszának a) és b) pontjaiban foglalt rendelkezések az erdélyi magyarok további százezreit érintették, hiszen az 1940. augusztus 30. után magyar uralom alá került észak-erdélyi területeken több százezer ember kérte magyar állampolgárságának megállapítását, ami akkor az elhelyezkedés, gazdasági érvényesülés elsőrendű formái kelleke volt. Hatalmas volt azon magyar férfiak száma, akik magyar katonai és félkatonai alakulatokban hadkötelesként szolgálatot teljesítettek. (A román hatóságok tendenciózus, magyarellenes beállítottságát jól mutatja, hogy a Székely Határvédelmi Erőkben – az ún. Honi Században – szolgálókat, valamint a frontra került levéteket önkéntesekként kezelték, pedig mindkét kategória behívó parancssal került ki az arcvonalba.) A közvetlenül érintett észak-erdélyi magyarokon kívül kb. 200 000-re rúg azoknak a magyaroknak a száma, akik Dél-Erdélyből települtek Magyarországra, illetve optáltak a magyar állampolgárságért.⁸⁹ Pătrășcanuról az ellene lefolytatott vizsgálat alatt kiderült, hogy nem egyszeri megnyilvánulása volt a kolozsvári beszéd, ahol a magyarok kiutasí-

86 Pătrășcanu már egy évvel korábban, az 1945. június 13-i kolozsvári beszédében, nemzeti elkötelezettségét a román értelmiség előtt kifejezendő kijelentette: „az egységes román állam és a nemzeti szimbólumok használata kötelező minden állampolgár számára”.

87 Constantiniu: *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945-1947)*. Id. kiad. 151.

88 Ua.

89 Vincze Gábor: Állampolgárság és kisebbségpolitika Romániában a II. világháborút követő években. *Magyar Kisebbség*, 1999/2-3, 398-432. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m990217.htm> [Letöltve: 2006.03.10.]

tására⁹⁰ tett utalást, a barátai körében is a csehszlovákokkal példázódott, „akik a magyarokat nemzetközi tárgyalások nélkül utasították ki, amit a románok nem tettek meg, habár úgy jobb lett volna”.⁹¹

A párt központi vezetése tudatosította a Lucrețiu Pătrășcanu igazságügyminiszter beszédében rejlő veszélyeket.⁹² A baloldalnak Erdélyben a választási évben nagy szüksége volt a magyar tömegek támogatására, amelyek körében – Burton Berry angol követ jelentése szerint – már korábban is azal kampányoltak, hogy amennyiben nem támogatják a Groza-kormányt, egy másik kormánytól represziókat kellene elviseljenek.⁹³ A Pătrășcanut elítélő központi aktíva ülésén a leghevesebben az erdélyi Leontin Sălăjan nyilvánult meg, hiszen a május 7-i döntés után amúgy is nehezen tudták feldolgozni a kérdést, „egy sor *sejtb*en az elvtársak elkezdtek könnyezni és kijelentették, hogy jó kommunisták, de a magyar állam keretein belül”.⁹⁴ Az ülésen Aurel Vijoli tapintott rá a helyzet megoldásának fontosságára: „Pătrășcanu beszéde nagy sikert aratott a román rekciósok körében, de nem tetszett a magyaroknak. Választási szempontból tudvalevő, hogy azok nem szavaznak ránk, ellenben növelte a magyarság bizalmatlanságát a mi irányvonalunkban és a Groza kormányban.”⁹⁵

Pătrășcanu beszédében nem tett egyebet, mint követte a párt irányvonalát, azonban átlépett egy olyan határt, amely már veszélyeztette a párt tevékenységét Észak-Erdélyben. A kommunista párt a választások közeledtével, és kihasználva, hogy a közbeszédet Erdély kérdése és a békefolyamat tematizálta, megpróbált nemzeti jelleget ölteni. A román kommunisták patriotizmusát és nemzeti jellegét bizonyító kampány a Pătrășcanu-beszéd, illetve az azt követő nacionalizmus és sovinizmus-ellenes kampány után is folytatódott.

90 Egy Sztálin-Dej megbeszélésen, miután Dej az erdélyi magyar szélsőségesekre panaszkodott, Sztálin kijelentette, hogy „miért nem utasítottátok ki őket a horthysta seregekkel együtt? Ha már nem szabadultatok meg a kellő időpontban, most nem marad más lehetőség, mint diplomáciai úton megoldani a konfliktusaitokat!” Betea, Lavinia: *Maurer și lumea de ieri*. Editura Fundației Ioan Slavici, Arad, 1995, 260.

91 Betea: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*. Id. kiad. 223.

92 A pártból való kizárását és az elítélését megelőzően Pătrășcanu a Kavtaradze szovjet követnél tett látogatása alkalmával beszámol arról, hogy az elvtársai nacionalizmussal vádolják. ezt a vádat az ő kolozsvári beszédére és a zsidó kérdésben elfoglalt álláspontjára alapozzák, holott ő Kolozsváron nem a magyar nép, hanem Nagy Ferenc magyar külügyminiszter és Gyöngyösi külügyminiszter ellen emelt szót. Betea: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*. Id. kiad. 167–168.

93 Scurtu: i. m. 390.

94 Constantiniu: *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945–1947)*. Id. kiad. 172.

95 Uo. 185.

Pătrășcanu és a kommunista párt nemzeti kampánya azonban egy alapvető kérdésben különbözött: az ellenségképben. A párt a nemzeti kampány idején is Maniuban és a történelmi pártokban látta a legfőbb ellenséget,⁹⁶ míg az igazságügyminiszter az erdélyi magyarokban hosszú távú veszélyforrást látott, és elmulasztotta elítélni Maniu politikáját.

A Román Kommunista Párt célja a hatalom megszerzése volt, ennek rendelt alá mindent 1945–1946-ban. Az erdélyi kérdést ennek a küzdelemnek a részeként használta fel. Egész Kelet-Európában a kommunista pártoknak bizonyítaniuk kellett, hogy ők a nemzeti érdekek védelmezői. Nem történt ez másképp Románia esetében sem, ahol Erdély kérdését a kommunista párt nagyon jó taktikai érzékkel és szovjet segítséggel használta fel arra, hogy a „nemzeti érdek ügyvédje” szerepében tetszelegjen. Az RKP az erdélyi kérdést és a párt nemzeti, patrióta jellegét felhasználta a hatalom megszerzése, konszolidálása és legitimizálása során, azonban kényesen ügyelt arra, hogy ez a hazafiság ne csapjon át nyílt nacionalizmusba.⁹⁷

96 *Scântea*, 1946. július 1.

97 Az emberi, kulturális jogok biztosításával párhuzamosan fokozatosan felszámolták, és a kormány ellenőrzése alá vonták a magyarság kormánytól független intézményrendszerét. Bővebben lásd például: Vincze Gábor: Az erdélyi magyar szövetkezetek sorsa a második világháború után. *Valóság*, 1998/3, <http://vinczeg.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=33&p=3061>. [Letöltve: 2007. február 19.]